

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
кафедра дошкільної освіти і педагогічних інновацій

Дипломна робота на тему:

**"Виховання цінності іншої людини у
молодших школярів у процесі
позанавчальної діяльності "**

Виконала:

студентка 45 групи ННІ педагогіки

Олійник Марини Миколаївни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Федорова М.А.

Житомир 2014

Зміст

Вступ.....	3
Розділ І. Виховання цінності іншої людини як соціально-педагогічна проблема.	
1. 1 Аналіз поняття “цінність іншої людини” у філософських та психолого-педагогічних науках.	
1. 2. Шляхи формування цінності іншої людини в історії педагогіки.	
1.3 Обґрунтування особливостей змістової структури цінності іншої людини у молодших школярів.	
Висновки до І розділу.....	
Розділ ІІ. Експериментальне дослідження проблеми виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі позанавчальної діяльності.	
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості цінності іншої людини у молодших школярів.	
2.1 Методичні засади виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі позанавчальної діяльності.	
Висновки до ІІ розділу.....	
Загальні висновки	
Список використаних джерел.....	
Додатки.....	

Вступ

Актуальність дослідження. Ускладненість соціально-економічних суперечностей, зміни суспільної свідомості посилюють вимоги до процесу виховання особистості, формування у неї системи ціннісних орієнтацій. За цих умов дедалі більшого значення набуває здатність пошуку нових шляхів якісного вдосконалення процесу виховання підростаючої особистості. Сучасні науковці (І.Бех, В.Білоусова, О.Бойко, О.Кононко, В.Кузь, В.Оржеховська та ін.) працюють над створенням такої моделі вихованості людини, яка б давала їй змогу оптимально вирішувати складні питання власної життєтворчості, успішно досягати індивідуальних і суспільних цілей.

Особливої важливості проблема виховання особистісних цінностей набуває у роботі з дітьми молодшого шкільного віку, оскільки цей віковий період характеризується появою інтересу до свого внутрішнього світу, до переживань, пов'язаних з моральними і соціальними проблемами, що призводить до формування самосвідомості і самооцінки особистості, створення підґрунтя для виховання такої особистісної цінності, як цінність іншої людини.

Проблема виховання в учнів цінності іншої людини у процесі позанавчальної діяльності до останнього часу безпосередньо не була предметом спеціальних досліджень.

Загальні проблеми морального виховання вивчали Л.Архангельський, Б.Братусь, В.Киричок, Т.Куриленко, І.Мар'єнко, Л.Рувінський, К.Чорна.

Зміст понять "цінності" і "ціннісні орієнтації" розглядався у філософському (В.Василенко, І.Зязюн, М.Каган, В.Кремень, Л.Столович, М.Шелер), психологічному (К.Абульханова-Славська, Л.Виготський, О.Леонтьєв), педагогічному (Т.Бутківська, О.Вишневський, І.Дубровіна, В.Струманський, О.Сухомлинська) та інших аспектах. Проблема особистісно орієнтованого виховання знайшла відображення в працях І.Бека, В.Білоусової, О.Бойка, О.Кононко, В.Оржеховської та ін. Розробку положень про психологічні механізми формування у людини особистісних цінностей, як основи її особистісного розвитку, здійснили Л.Виготський, С.Рубінштейн, В.М'ясищев.

Оцінку ставлень дитини до самої себе, зміст образу “Я”, Я-концепції, яка утворює ядро людської особистості як регулятора її поведінки і діяльності, досліджували Б.Ананьєв, І.Непомняща. Найближче до визначення педагогічних засад виховання цінності іншої людини підійшов І.Бех, який у своїх працях наголошував на ролі спілкування, емоційних переживань та аргументації у процесі виховання особистості.

Поряд з тим, на сьогодні ще недостатньо наукових та методичних праць у яких розглядалися б педагогічні умови, технології й методики виховання цінності іншої людини у дітей молодшого шкільного віку. Тому процес виховання цінності іншої людини в молодших школярів у процесі познавчальної діяльності потребує відповідного теоретичного та експериментального обґрунтування, що зумовлюється відсутністю спеціальних педагогічних досліджень за означеною проблемою.

Актуальність цієї проблеми, її виключно важливе значення для теорії і практики виховання обумовили вибір теми дипломної роботи: “Виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі познавчальної діяльності”.

Об’єкт дослідження – процес виховання цінності іншої людини у дітей молодшого шкільного віку в процесі познавчальної діяльності .

Предмет дослідження – зміст, форми, методи виховання цінності іншої людини у дітей молодшого шкільного віку в процесі познавчальної діяльності.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці змісту, форм та методів виховання цінності іншої людини у дітей молодшого шкільного віку в процесі познавчальної діяльності.

Гіпотеза дослідження – виховання цінності іншої людини у дітей молодшого шкільного віку у процесі познавчальної діяльності буде ефективним за дотримання таких педагогічних умов:

- у процесі виховання здійснювати цілеспрямований вплив на емоційно-мотиваційну та когнітивну сфери вихованців;
- у педагогічному процесі органічно поєднувати навчальні й виховні

завдання;

- залучити молодших школярів до різних видів спільної діяльності;
- вчити узгоджувати особисті інтереси з інтересами інших людей;
- створити банк творчих робіт учнів молодших класів, музей або

куточок дружби, як результат проведеної роботи з виховання цінності іншої людини.

У відповідності з метою і гіпотезою дослідження визначені його **завдання:**

- проаналізувати сутність понять “цінність”, “цінність іншої людини” у філософських та психолого-педагогічних науках;
- теоретично означити методичні засади виховання цінності іншої людини в історії педагогіки;
- обґрунтувати особливості змістової структури цінності іншої людини у молодших школярів;
- визначити критерії, показники і рівні сформованості цінності іншої людини у молодших школярів;
- експериментально перевірити форми і методи виховання “цінності іншої людини” у молодших школярів в процесі позанавчальної діяльності.

Методи дослідження :

Теоретичні: аналіз історико-педагогічної літератури для визначення ідей виховання цінності іншої людини та їх розвитку;

Емпіричні: педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю, бесіди, індивідуальні та групові обговорення, тестування, аналіз малюнків для визначення рівнів сформованості цінності іншої людини у молодших школярів

- констатувальний експеримент – для визначення знань і виявлення шляхів формування цінності іншої людини у молодших школярів;
- формувальний експеримент – для перевірки ефективності форм та методів виховання цінності іншої людини у позаурочній діяльності.

Теоретична значущість роботи. Уточнено сутність поняття “цінність іншої людини”, обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості цінності іншої людини у молодших школярів, узагальнено зміст, форми і

методи виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі позанавчальної діяльності.

Практична значущість роботи. Результати дослідження можуть бути використані у подальшій науковій розробці проблеми виховання цінності іншої людини, у роботі вчителя початкових класів, пов'язані з позанавчальною діяльністю молодших школярів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася в ЗОШ №21 м. Житомира. Дослідженням охоплено 24 учні 2-Г класу.

Структура роботи. Дипломна робота складається з двох розділів, перший розділ має назву “Виховання цінності іншої людини як соціально-педагогічна проблема” та містить у собі 3 глави: “Аналіз поняття “цінність іншої людини” у філософських та психолого-педагогічних науках”, “Шляхи формування цінності іншої людини в історії педагогіки”, “Обґрунтування особливостей змістової структури цінності іншої людини у молодших школярів”, другий розділ має назву “Експериментальне дослідження проблеми виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі позанавчальної діяльності” та складається з 2 глав: “Критерії, показники та рівні сформованості цінності іншої людини у молодших школярів”, “Методичні засади виховання цінності іншої людини у молодших школярів у процесі позанавчальної діяльності”. Також дипломна робота у своїй структурі містить висновки до кожного розділу, загальні висновків до всієї роботи, список використаних джерел та додатки.

Загальні висновки

Історико-педагогічне обґрунтування сутності, структури та змісту цінності іншої людини, результати проведеного дослідження довели, що обрана нами тема є правомірною, оскільки вона зумовлена проблемами подальшої теоретичної та практичної розробки шляхів виховання цінності іншої людини у молодших школярів.

Вирішивши завдання нашого дослідження, ми дійшли таких висновків.

1. Дослідження поняття цінності іншої людини в філософській, політичній, науково-педагогічній та психологічній літературі дозволило розкрити його сутність, структуру та зміст на сучасному етапі. Під цінністю іншої людини ми розуміємо особистісне утворення, що виявляється у значимості для суб'єкта іншої людини та передбачає позитивне ставлення до неї, виявлення поваги, справедливості, ввічливості, чесності, тактовності, відсутність мотиву корисності у відносинах, сприянні її розвитку та самовдосконаленню.

2. Структура цінності іншої людини, на наш погляд, виявляється в ставленні особистості: до самої себе (самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність, суспільна активність та ініціативність) та до оточуючих людей (толерантність, тактовність, милосердя, благородство, справедливість, щедрість, взаємодопомога, відповідальність тощо).

4. Одержані теоретичні та науково-методичні висновки переконують, що молодший шкільний вік є фундаментом виховання цінності іншої людини, адже на цьому етапі формується такі моральні якості, як доброта, чесність, справедливість, відповідальність тощо, які є складовою цінності іншої людини.

5. Досліджуючи проблему виховання цінності іншої людини в позаурочній діяльності, ми спиралися на наукові праці Я.Коменського, Дж.Локка, Ж.-Ж.Руссо, І.Песталоцці, М.Монтесорі, В.Сухомлинського, С.Русова тощо на основі чого створили певну систему позаурочної виховної роботи, розкрили її мету, завдання, закономірності, принципи, зміст, форми та методи, що сприяли поглибленню й закріпленню знань, яких діти набувають на

уроках, розвитку особистісних якостей, накопиченню соціального досвіду та на основі цього формування цінності іншої людини.

6. На основі експеримента було розроблено критерії виховання цінності іншої людини (стійкість знань про норми взаємовідносин, сформованість моральних почуттів та мотивів поведінки. Здатність застосовувати знання про норми взаємовідносини у поведінці) та виділено рівні їх сформованості у молодших школярів (високий, середній, низький).

7. Створений нами цикл виховних бесід, їхня мета, принципи, компоненти, напрями, методи, форми, загальнодидактичні критерії сприяли розкриттю змісту виховної роботи в позаурочний час. Завдяки цьому було максимально активізовано діяльність молодших школярів в напрямку виховання цінності іншої людини.

8. Найефективнішими формами організації позаурочної роботи у якій реалізується виховання цінності іншої людини у молодших школярів є: класні години, участь у створенні виставки аплікацій, малюнків, письмових робіт на тему: “Я серед друзів”, малювання малюнків на тему “Дружба”, підготовка виступу: “Вчинки якими я пишаюся”, збір інформації за тематикою “цінність іншої людини”, створення класного куточку “Я серед друзів” тощо.

9. За результатами проведеного дослідження нами було розроблено методичні рекомендації вчителям та організаторам виховної роботи щодо виховання цінності іншої людини у молодших школярів, рекомендовано змістовне та методичне забезпечення цього процесу, перевірено ефективність розробленого нами циклу виховних занять “Я серед друзів”

Проведене дослідження, безумовно, не вичерпує всіх проблем, пов’язаних з вихованням цінності іншої людини. Важливими для дослідження залишаються проблеми виховання цінності іншої людини в дітей середнього та старшого шкільного віку. Вважаємо за доцільне створення цілісної системи виховання цінності іншої людини в позаурочній діяльності: позаурочна виховна робота ↔ позакласна виховна робота ↔ позашкільна виховна робота.

Подальшого дослідження потребують: підготовка вчителів, вихователів груп подовженого дня, керівників виховної роботи до організації діяльності з

виховання цінності іншої людини в навчально-виховному процесі школи;
планування навчально-виховної роботи школи; розробка курсів “Методика
виховної роботи” та “Методика шкільного виховання”.

Список використаних джерел

1. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение.- М.: Мысль, 1985.- 155с.
2. Аромштам М. Ребенок и взрослый в педагогике переживаний. — М.: Линка-пресс, 1998.
3. Артемова Л.В. Соціалізація дитини в родині // Дошкільне виховання. — 2004. - №3. — С.3-5
4. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества.- М.: Правда, 1989.- 607с.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.- К.: Либідь, 2003.- 280с.
6. Білоусова В.О. Виховання культури поведінки учнів. - К.: Радянська школа, 1986.- 160с.
7. Богданова О.С., Петрова В.И. Воспитание культуры поведения учащихся 1-3 классов. Пособие для учителей.- М.: Просвещение, 1978.- 176с.
8. Бовть О.Б. Исследование и коррекция социально-психологических и индивидуально-личностных характеристик младших школьников, коррелирующих с их агрессивностью //Практична психологія та соціальна робота.- 2002.- №2.- С.4-9.
9. Богданова О.С., Петрова В.И. Воспитание культуры поведения учащихся 1-3 классов.- М.: Просвещение, 1978.- 159с.
10. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологические исследования.- М.: Просвещение, 1968.- 464с.
11. Буслинський В.А. Філософія: навч. посібник /В.А Буслинський, В.Ю Алексєєв, П.І Скрипка, Л.М. Кусок.— К.: КСУ, 2002- 287с.
12. Витковская Н.С. Формирование культуры поведения младших школьников: Пособие для учителей.- К.: Радянська школа, 1988.- 143с.
13. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О.Вишневського.- Дрогобич: Відродження, 2001 –268с.
14. Волкова Н.П. Педагогіка: Навчальний посібник.-К.:”Академія”, 2001.-576с.

15. Волченко Л.Б. Гуманность, деликатность, вежливость и этикет.- М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992.- 115с.
16. Гамезо М.В. Старший дошкольник и младший школьник: Психодиагностика и коррекция развития: Учебное пособие / Под ред. М.В.Гамезо, В.С.Герасимова, М.В.Орлова.- М.: Воронеж. МОДЭК, 1998.- 251с.
17. Гіптерс З.В. Культурологічний словник-довідник / З.В. Гіптерс. – К.:ВД “Професіонал”, 2006. – 328 с.
18. Гореева В.М. Виховання культури поведінки школярів.- К.: Знання, 1983.- 47с.
19. Грибова Л.А. О культуре поведения.- К.: Рад. школа, 1983.- 239с.
20. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття).- К., 1994.
21. Дичківська І.М. Інд. виховання дітей дошкільного віку у спадщині М.Монтессорі: Автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.01 – Одеса, 1996.-24с.
22. Егоров И.В. Развитие “Я-концепции” детей младшего школьного возраста// Начальная школа.- 2002.- №3.- С.17-26.
23. Эстетика: Підручник / Л.Левчук, Д.Кучерюк, В.Панченко; За заг. ред. Л.Левчук.- К.: Вища шк., 1997.- 399с.
24. Этика: Навч. посібник / Т.Аболіна, В.Єфименко, О.Лінчук та ін.- К.: Либідь, 1992.-328с.
25. Эльконин Д.Б. Детская психология.- М.: Политиздат, 1960.- 363с.
26. Запорожец А.В. Значение ранних периодов для формирования личности // Принцип развития в психологии.- М.: Наука, 1978.- С.243-261.
- 27.Зязюн І.А. Культура в контексті політики та освіти // Мистецтво та освіта.- 1998.- №2.- С.2-9.
28. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000.- 512с.
29. Кант И. Лекции по этике: Пер. с нем. / Общ. Ред. А.А.Гусейнова.- М.: Республика, 2000.- 431с.
30. Кергомар П. Дошкільне виховання і дитячі садки у Франції. Материнські школи // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / За ред. З.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.- С. 121-129.

31. Козлова С.А. Теория и методика ознакомления дошкольников с социальной действительностью. –М., 1998.
32. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения /Под ред. Красновского А.-М.: Учпедгиз, 1955.- 651с.
33. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві).- Навч. посібник для вищих навчальних закладів.- К.: Освіта, 1998.- 288с.
34. Корнєв Н.М., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: Підручник.- К., 1995.- 304с.
35. Красникова Е.И. Обзор зарубежных работ по проблемам восприятия музыки. Вопросы психологии, 1981.- №2.- С.150-155.
36. Краткий словарь по этике / Под ред. О.Дробницкого, И.Кона.- М.: Политиздат, 1965.- 543с.
37. Критерії моральної вихованості молодших школярів: Кн. Для вчителя / За ред. І.Д.Беха, С.Д.Максименка. – К.: Рад. Шк., 1989. – 96с.
38. Кряжева Н.Л. Развитие эмоционального мира детей. Популярное пособие для родителей и педагогов.- Ярославль: “Академия развития”, 1997.- 208с.
39. Кулачківська С.Є. Ладивір С.О., Піроженко Т.О. Сьогодення майбутнього школяра. Метод. рекомендації. - К., 1998.- 88с.
40. Культура и развитие человека: очерк философско-методологических проблем / Отв. ред. В.Иванов.- К.: Наук. думка.- 1989.-320с.
41. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981.- 584с.
42. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. – М.: Педагогика, 1986. – 144с.
43. Локк Д. Мысли о воспитании //Педагогическое наследие. -М.: Педагогика, 1989.-416с.
44. Лэндрет Г.Л. Игровая терапия: искусство отношений: Пер. с англ.- М.: Международная пед. академия, 1994.- 368с.
45. Маркова Т.А. Детский сад и семья. — М.: Просвещение, 1981.

46. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навч. посіб.- К.: ВАТ “КДНК”, 2001.- 608с.
47. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в будинках дитини // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки / За ред. З.Борисової. – К.: Вища школа, 2004.- С. 104-121.
48. М’ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник.- К.: Вища школа, 1998.- 479с.
49. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В.3 кн. Кн.3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики.- М.: ВЛАДОС, 1998.- 632с.
50. Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка.- Спб.: Питер, 2002.
51. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.О.Киричука, В.Роменця.- К.: Либідь, 1995.- 632с.
52. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. – СПб.: “Питер”, 2000.- 288с.
53. Педагогіка: Навч. посібник / В.М.Галузяк, М.І.Сметанський, В.І.Шахов.- Вінниця: РВВ ВАТ “Вінницька обл. друкарня”, 2001.- 200с.
54. Педагогика: Учебное пособие для учащихся педучилищ / Под ред. Л.Болотиной. – М.: Просвещение, 1987. – 288 с.
55. Песталотци И.Г. Избранные педагогические сочинения: В 2х т. Т 2.- М.: Педагогика, 1981.-416с.
56. Печенко І.П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів “загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад”: 13.00.08 – дошкільна педагогіка: Автореф. дис. ... канд. пед. наук.- К., 2003.- 21с.
57. Положення про навчально-виховний комплекс “дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад”, “загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” // Урядовий кур’єр.- 2003.- № 51.- С.6-7.
58. Практикум по психодиагностике: Психодиагностика мотивации и

саморегуляції.- М.: Изд-во МГУ, 1990.- 160с.

59. Приходько Ю.О. Генезис провідних ставлень дитини як основа її особистісного розвитку: Дис....докт. психол. наук: 19.00.07.- К., 1997.- 428с.

60. Прихожан А.М. Психологические проблемы нравственного воспитания школьников.- М., 1980.

61. Про загальну середню освіту: Закон України // Голос України.- 1999.- № 25.

62. Психическое развитие младших школьников: Экспериментальное психологическое исследование / Под ред. В.В.Давыдова.- М.: Педагогика, 1990.- 160с.

63. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П.Горностая, Т.М.Титаренко.- К.: Рута, 2001.- 320с.

64. Психологія: Підручник / Ю.Л.Трофімов, В.В.Рибалка, П.А.Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л.Трофімова. – К.: Либідь, 2000.- 558с.

65. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990.- 494с.

66. Развитие нравственных убеждений школьников / Под. ред. М.Боришевского.- К.: Рад. школа, 1986.- 184с.

67. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ ст.: Навч. посібник.- К.: Либідь, 1998.- 992с.

68. Российская педагогическая энциклопедия: В 2 тт. / Гл. ред. В.В.Давыдов. – М.: Бол.Рос. энциклопедия, Т.1. 1993. – 608с.

69. Рубинштейн С.Л. Способы воспитания новых привычек // О воспитании привычек у детей.- М.: Институт практической психологии, 1996.- С.17-28.

70. Руководство по психотерапии / Под ред. В.Е.Рожнова.- Ташкент: Медицина, 1985ю.- 712с.

71. Русова С. Вибрані пед. твори: У 2 кн. Кн.1 / За ред. Є. Коваленко.- К.: Либідь, 1997.- 272с.

72. Руссо Ж.Ж. Эмиль или О воспитании //Педагогическое наследие. - М.: Педагогика, 1989.- 416с.

73. Семенченко Ф.Г. "Цінність" як предмет соціально-гуманітарної науки: теоретико-концептуальний підхід аналізу проблеми цінностей/Ф.Г.Семенченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=7&c=386>.
74. Словарь по этике / Под ред. А.Гусейнова, И.Кона.- М.: Политиздат, 1989.-447с.
75. Смирнова Е.О. Психология ребенка: Учебник для педучилищ и вузов.- М.: Школа-Пресс, 1997.-384с.
76. Современная буржуазная философия: Учеб пособие. Под ред. А.Богомолова, Ю.Мельвиля, И.Нарского.- М.: Высшая школа, 1978.- 583с.
77. Соціологія: словник термінів і понять / Упоряд. Є.А.Біленький, М.А.Козловець, В.О.Федоренко / за заг. ред. М.А.Козловця.- Житомир, "Волинь", 2003.- 236с.
78. Субботский Е.В. Ребенок открывает мир.- М.: Просвещение, 1991.- 207с.
79. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Вибрані твори в 5-ти т. Т.4. К.: Рад. школа, 1976.- С.7-391.
80. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. // Вибр. тв.: в 5-ти т. - т.3 . - К.: Рад. шк., 1977. - С. 3-283.
81. Сухомлинський В.А. О воспитании.- М.: Политиздат, 1975.- 272с.
82. Толстой Л.Н. О народном образовании. Собрание соч. в 22-х тт. Т.16. М.:Худ. литература, 1983.- С.7-28.
83. Толстой Л.Н. Воспитание и образование. Собрание соч. в 22-х тт. Т.16. М.:Худ. литература, 1983.- С.29-66.
84. Українська радянська енциклопедія / Під ред. О.Антонова, Ф.Бабичева. Т.8.,- К.: Гол. ред. УРЕ, 1982.-529с.
85. Федорова М.А. Формування культури поведінки дітей (6-7-ий роки життя): Навчально-методичний посібник / За ред. проф. М.В.Левківського. – Житомир: Поліграфічний центр ЖДУ, 2007. – 213 с.
86. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М., Кременя В., Рибалка В. – Харків: Консум, 2000. – 672с.

87. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л.Ильичев, П.Федосеев, С.Ковалев.- М.: Сов. энциклопедия, 1989.- 840с.
88. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посіб.- К.: “Академія”, 2000.- 544с.
89. Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения: Практ. пособие: Пер. с нем.: В 4-х томах, Т.1.- М.: Генезис, 1998.- 160с.
90. Шебанова В.І. Експрес-діагностика агресивного типу реагування молодших школярів у ситуаціях фрустрації // Практична психологія та соціальна робота.- 2002.- №3.- С.4-7.
91. Шемшурина А. Нравственно-этическая культура школьника // Сельская школа.- 2002.- №2.- С.59-68.
92. Юзвак Ж. Духовний розвиток: сутність, мета, умови здійснення / Початкова школа.-2000.- №4.- С.9-10.
93. Якименко Л. Актуальні питання наступності в організації та змісті дошкільної та початкової шкільної освіти в умовах навчально-виховного комплексу // Зб. наук. праць: Спец. випуск.- К.: Науковий світ, 2002.- С.156-159.
94. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника: дошкольный и младший школьный возраст // Психология чувств, мотивации.- М. – Воронеж, 1998.- С.87-118.
95. Якобсон С.Г., Фещенко Т.И, Формирование Я-потенциального положительного как метод регуляции поведения дошкольника // Вопросы психологии.- 1997.- №3.- С.3-11.